

Po co nam skanseny?

Szumiące tany, drewniane chałupy wśród zieleni i ich mieszkańcy żyjący w zgodzie z rytmem przyrody – to obraz polskiej wsi obecny w sztuce i wspólnej wyobraźni. Ile w nim prawdy? Czy wieś kiedykolwiek tak wyglądała? Prawdy o wiejskiej arkadii można dziś szukać w rodzinnych opowieściach i wizjach artystów. Najbardziej namacalne świadectwo życia dawnej wsi dają jednak skanseny.

W muzeach pod otwartym niebem można odbyć podróż w czasie. Etnografowie odtwarzają w nich nie tylko budynki i wnętrza, ale też codzienne życie ludzi: ich pracę, wiarę, marzenia i troski.

W skansenach można zobaczyć chałupy i dwory, świątynie i kapliczki, budynki gospodarcze i gminne. Przeniesione są do nich budowle zarówno wielkie – np. tartak – jak i drobniutkie przedmioty, choćby paciorki korali. Łączy je jednak wspólna cecha: są zrobione z drewna, chleba, gliny, papieru, słomy i innych materiałów, które łatwo poddają się działaniu czasu. Są krucho, a przez to wyjątkowo cenne. To od pracy etnografów i konserwatorów zależy przetrwanie chronionych w skansenach śladów przeszłości. Projekt „Skansenova – systemowa opieka nad dziedzictwem w małopolskich muzeach na wolnym powietrzu” jest dla nich wsparciem w tych wysiłkach.

Oprócz ochrony i konserwacji drewnianych zabytków Skansenova służy też zwiedzającym. Na gości czekają specjalne ścieżki zwiedzania. Z bogatej tematyki etnograficznej wybraliśmy motywy, które szczególnie mogą zainteresować zwiedzających: miłość, śmierć, magia, podziały społeczne czy miejsce kobiet w społeczności. Dla dzieci i rodzin powstał specjalny przewodnik „zrób to sam”, który inspirowało do poznawania świata dawnej wsi przez działanie i zabawę.

INWESTYCJE W SKANSENIE W RAMACH PROJEKTU

SKANSENOVA

- ♦ gruntowny remont dworu;
- ♦ przeniesienie chałupy chłopskiej;
- ♦ odnowienie spichlerza i przeznaczenie go na działalność warsztatową.

foto: W. Kieka, Muzeum Okręgowe w Tarnowie

Czy wiesz, że...

...przywrócenie dworu do stanu świetności wymagało także działań niestandardowych, a mianowicie... usunięcia zapachu ksyłamitu zastosowanego we wcześniejszej konserwacji w latach 70. XX wieku? W tym celu przeprowadziliśmy tzw. ozonowanie.

foto: R. Modrzyca, Muzeum Okręgowe w Tarnowie

- 1 Kapliczka
- 2 Dwór
  - obraz „Rabacja chłopska 1846” Jana Lorenowicza
  - obraz „Portret prof. M. Siedleckiego” Benedykta Kubickiego
  - obrazy „Portret Jana Bartosińskiego” oraz „Studium portretowe młodej dziewczyny” Stanisława Wyspiańskiego
  - Krzyż Armii Krajowej
  - medal pamiątkowy „Twórcom Chorału”
  - płaszcz wraz z czapką oraz akselbantami oficera sztabu
  - tablice graniczne zaborów na filarach wspierających ganek dworu
- 3 Spichlerz zbożowy
- 4 Chałupa chłopska

wydawca: Małopolski Instytut Kultury w Krakowie

opracowanie graficzne: DoLasu | pracownia graficzna
Anna Prusiewicz, Renata Surowiec

fotografie [chyba że podpisano inaczej]:
Klaudyna Schubert, MIK 2018

SKANSENOVA

Nadwiślańskie Soplicowo

foto: R. Modrzyca, Muzeum Okręgowe w Tarnowie

Muzeum Dwór w Dołędze

O PROJEKCIE

SKANSENOVA

– systemowa opieka nad dziedzictwem w małopolskich muzeach na wolnym powietrzu to projekt inwestycyjny realizowany wspólnie przez osiem podmiotów: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu (partner wiodący projektu), Muzeum Okręgowe w Tarnowie, Muzeum – Dwory Karwacjanów i Gładyszów w Gorlicach, Muzeum – Nadwiślański Park Etnograficzny w Wygiełzowie i Zamek Lipowiec, Muzeum – Orawski Park Etnograficzny w Zubrzyca Górnej, Skansen w Sidzinie – Muzeum Kultury Ludowej, Gminę Dobczyce oraz Małopolski Instytut Kultury w Krakowie. **Główny cel projektu** to zachowanie zabytków architektury drewnianej (w tym sakralnej) poprzez zapewnienie ochrony i opieki konserwatorskiej, zabezpieczenie przed pożarem i klęskami żywiołowymi. Modernizacja skansenów obejmuje nie tylko ich renowację i wprowadzenie nowych elementów, ale także rozwój oferty kulturalno-edukacyjnej i działań promocyjnych.

W ramach projektu zmodernizowano 87 zabytków nieruchomych, 10 wystaw stałych oraz przystosowano wybrane obiekty do potrzeb osób z niepełnosprawnościami. 81 obiektów zostało zabezpieczonych przed kradzieżą i zniszczeniem.

WARTOŚĆ PROJEKTU

Całkowita wartość: 13 608 004,62 zł, w tym:
dofinansowanie ze środków Europejskiego Funduszu
Rozwoju Regionalnego: 9 119 674,31 zł,
budget JST i inne krajowe środki publiczne: 4 488 330,31 zł.

www.skansenova.pl

Muzeum Dwór w Dołędze
Oddział Muzeum Okręgowego w Tarnowie
Dołęga 10
32-821 Zaborów
tel. 14 671 54 14
www.muzeum.tarnow.pl

Nadwiślańskie Soplicowo

fol. R. Moździerz, Muzeum Okręgowe w Tarnowie

OBRAZ „RABACJA CHŁOPSKA 1846” JANA LORENOWICZA NR 2 NA MAPCE

Pod zaborem austriackim w Galicji przygotowywano ogólnonarodowe powstanie. Do walk miała stanąć przede wszystkim szlachta – przy niewielkim udziale chłopstwa. Stało się jednak inaczej, gdyż zbiegło się ono w czasie z antyszlacheckim i antypańszczyźnianym zrywem chłopów, zwanym rabacją. W jej trakcie napadano i grabiono dwory, a właściciele mordowano. Należąca w tamtych latach do Pikuzińskich pańszczyźniana Dołęga doświadczyła również tragicznego losu. Ich świadectwem jest dziennik pozostawiony przez siostrę właściciela Dołęgi, Mariannę. Teofil Pikuziński mocno zaangażował się w przygotowania ogólnonarodowego powstania. Opuściwszy rodzinę, wyruszył do Bolesławia, gdzie formował się oddział powstańczy. Pozostawione w Dołędze kobiety i dzieci bały się o swoje życie, doświadczając napadu i rabunku dworu: „Na nas przed paru dniami, napadła zaborowska gromada. [...] Otwierają szafy, komody, wrywają posadzkę i zabierają wszystko, co który może. A my struchlałe tulimy się do siebie; dzieci pobudzone płaczą”. Także Teofila spotkał tragiczny los. Zamordowano go wraz z innymi nielicznymi powstańcami. Kobiety w Dołędze długo nie wiedziały, co go spotkało, choć jeden z zapisów dowodzi, że w końcu dotarła do nich ta tragiczna wiadomość: „Jakże trudno oswoić się z nieszczęściem. Zdaje się, że to wszystko nie może być prawdą, że to tylko sen trapiący. Czy mógł zginąć Teofil pod cepami? Taki młody i silny – taką okropną śmiercią. Jezeli musiał zginąć, czemu nie na polu bitwy od kuli nieprzyjacielskiej, ale nie od własnych braci, dla których o wolność i swobodę poświęcił się”.

fol. R. Moździerz, Muzeum Okręgowe w Tarnowie

Klasyyczny, XIX-wieczny dwór otulony płaskim krajobrazem pól skupia jak w soczewce przełomowe wydarzenia z historii Polski XIX i XX wieku. Chłopska rabacja, powstanie styczniowe, młodopolski rozkwit artystyczny, tajemnicza misja Retingera... Wszystkie te wydarzenia odcisnęły piętno na historii dworu i losie jego mieszkańców. Każde kolejne pokolenie właścicieli wpisywało się też w klimat kulturalno-artystyczny swoich czasów. Także dokonujące się nad przełomie wieków przemiany społeczne zostawiły swój ślad.

KAPLICZKA | NR 1 NA MAPCE

Tak jak w wielu innych dworach, także w Dołędze przygotowywano się do powstania styczniowego. Odbływały się tu tajne spotkania, a sam właściciel brał czynny udział w walkach przeciw Rosjanom. Nawet niewielka kapliczka z 1849 roku, znajdująca się po drugiej stronie drogi, odegrała doniosłą rolę. Jak głosi rodzinna tradycja, przed nią przysięgę na wierność ojczyźnie składali ochotnicy wyruszający na bój. Zwróćmy uwagę na wizerunek jagiellońskiego orła na ścianach kapliczki. Jest pamiątką uroczystych obchodów 500-lecia zwycięskiej bitwy pod Grunwaldem.

TABLICE GRANICZNE ZABORÓW NA FILARACH WSPIERAJĄCYCH GANEK DWORU | NR 2 NA MAPCE

Dwory szlacheckie leżące w pobliżu Wisły (w Galicji Zachodniej) miały istotne znaczenie przy organizacji, wyposażeniu oraz przerzuceniu przez rzekę ochotników podczas powstania styczniowego. Ze względu na bliskość kordonu granicznego podobną rolę odgrywał również dwór w Dołędze. Jego rolę w tym czasie najlepiej oddaje wspomnienie o Marii Güntherowej (ówczesnej właścicielce dworu). Zamieścił je Włodzimierz Tetmajer w krakowskim „Czasie” 20 września 1920 roku: „W 1863 roku zamieniła swój dom w plac zborny powstańców, przystała dla rozbitków z dziejowej zawiei. Przez cały czas powstania z Dołęgi wychodziły oddziały. W Dołędze chroniły się zbiegi”.

MEDAL PAMIĄTKOWY „TWÓRCOM CHORAŁU” | NR 2 NA MAPCE

Chorał „Z dymem pożarów” powstał pod wpływem tragicznego wydarzenia, jakim była rzeź szlachty dokonana przez chłopów w 1846 roku. Z muzyką skomponowaną przez Józefa Nikorowicza i tekstem autorstwa Kornela Ujejskiego był jedną z pieśni, które u schyłku XIX wieku pełniły rolę hymnu narodowego. Pamiątkowy medal poświęcony twórcom „Chorału” pochodzi z 1893 roku i wykonany został według projektu Juliusza Kossaka.

OBRAZY „PORTRET JANA BARTOSIŃSKIEGO” ORAZ „STUDIUM PORTRETOWE MŁODEJ DZIEWCZYNY” STANISŁAWA WYSPIAŃSKIEGO | NR 2 NA MAPCE

Niezależnie od działalności na polu powstańczym dwór w Dołędze prowadził ożywione kontakty z krakowskim światem kultury i nauki. Szczególnie latem dwór ożywał dzięki zjeżdżającym się tu gościom. W otoczeniu parkowych lip znajdowali natchnienie czołowi przedstawiciele młodopolskiej bohemy artystycznej. Bywali tu Stanisław Wyspiański, Włodzimierz Tetmajer, Lucjan Rydel, Jacek Malczewski. Gdy pewnego lata Dołęgę odwiedził ciężko chory Adam Asnyk, pobyt we dworze podziałał na poetę ozdrowieńczo, a oczarowany atmosferą Asnyk wracał tu wielokrotnie. Jak wspomina Adam Grzymała-Siedlecki („Nie pożegnani”, Kraków 1972, s. 40), były „słynne poobiedzia u Sewerów [pseud. ówczesnego właściciela dworu], assemblées intelektualistów i socjety poniżej hrabiostwa. [...] Tutaj, po powrocie z Paryża czy zamorskich krajów, podróżnik składał pierwsze swoje relacje [...]”.

fol. R. Moździerz, Muzeum Okręgowe w Tarnowie

Dwór wraz z parkiem, spichlerzem i drewnianą chatą wiejską tworzą w zarysie obraz wsi z przełomu XIX i XX wieku. Ciekawostką jest, że dwór i wioska były zawsze dziedziczone w linii żeńskiej – choć nazwiska się zmieniały, majątek wciąż pozostawał w rękach tej samej rodziny. Jędrzej Cierniak (pochodzący z pobliskiej wsi wybitny działacz oświatowy, organizator amatorskich teatrów ludowych) nazwał niegdyś Dołęgę „nadwiślańskim Soplicowem”. Określenie to nad wyraz trafnie obrazuje charakter i atmosferę tego domu.

PŁASZCZ WRAZ Z CZAPKĄ ORAZ AKSELBANTAMI OFICERA SZTABU | NR 2 NA MAPCE

Odąd Polska znalazła się pod zaborami, starano się podtrzymać ducha patriotycznego i nawoływać do służby ojczyźnie. Każde kolejne pokolenie właścicieli dworu brało aktywny udział w wydarzeniach przełomowych dla historii Polski, angażując się w czynną służbę wojskową lub konspiracyjną walkę niepodległościową. Począwszy od zaangażowania pierwszego właściciela w powstanie antyaustriackie w 1846 roku, poprzez uczestnictwo w powstaniu styczniowym, aż po udział w ruchu oporu podczas II wojny światowej.

KRZYŻ ARMII KRAJOWEJ | NR 2 NA MAPCE

Odąd Polska znalazła się pod zaborami, starano się podtrzymać ducha patriotycznego i nawoływać do służby ojczyźnie. Każde kolejne pokolenie właścicieli dworu brało aktywny udział w wydarzeniach przełomowych dla historii Polski, angażując się w czynną służbę wojskową lub konspiracyjną walkę niepodległościową. Począwszy od zaangażowania pierwszego właściciela w powstanie antyaustriackie w 1846 roku, poprzez uczestnictwo w powstaniu styczniowym, aż po udział w ruchu oporu podczas II wojny światowej.

SPICHLERZ ZBOŻOWY | NR 3 NA MAPCE

Niezależnie od zaangażowania w sprawy narodowe codziennosc właścicieli ziemskich koncentrowała się wokół roli, hodowli, prężnego funkcjonowania gospodarstwa. Dwór wraz z zabudowaniami stanowił zwarty organizm, a pracę regulował cykl zmieniających się pór roku. Całość tworzyła folwark – często z lamusem, stodołą, spichlerzem. Ten ostatni, pochodzący z folwarku Sanguszków w Chyszowie, pełnił rolę magazynu zbożowego. Otacza go sad.

fol. W. Klecka, Muzeum Okręgowe w Tarnowie

OBRAZ „PORTRET PROF. M. SIEDLECKIEGO” BENEDYKTA KUBICKIEGO | NR 2 NA MAPCE

Profesor Michał Siedlecki był wybitnym biologiem, znanym naukowcem, filozofem, podróżnikiem, badaczem mórz. W okresie międzywojennym był jednym z inicjatorów budowy polskiego portu w Gdyni. Profesor przyjaźnił się z wieloma przedstawicielami świata kultury goszczącymi w Dołędze. Tu poznał żonę – Irenę Wolską, córkę ówczesnego właściciela dworu. Matężństwo nie trwało jednak długo. W parę miesięcy po ślubie Irena Wolska zmarła. Mimo to Siedlecki często odwiedzał dworek i przywoził tu dzieci z drugiego małżeństwa. Jesienią 1939 roku naukowiec wraz z innymi profesorami Uniwersytetu Jagiellońskiego został osadzony przez hitlerowców w obozie koncentracyjnym w Sachsenhausen. Tam zmarł 11 stycznia 1940 roku. Po wojnie jego imieniem nazwano polski statek oceaniczny.

CHATA CHŁOPSKA | NR 4 NA MAPCE

Mieszkańcy dworu byli nierozdzielnie związani z wiejską społecznością. Pierwszym prywatnym właścicielem Dołęgi został w 1820 roku Julian Pikuziński. Wtedy też został wybudowany w wiosce pierwszy dwór. Ten już nie istnieje, ale do dziś pozostała kolejna posiadłość – wzniesiona po rabacji chłopskiej, Pikuziński został właścicielem jeszcze pańszczyźnianej wioski, czyli opartej na obowiązkowej i darmowej pracy chłopów na rzecz właściciela ziemskiego. W XIX wieku, szczególnie w Galicji, napięte stosunki między ziemianami a poddanymi ulegały stopniowej eskalacji – aż do wybuchu powstania chłopskiego, zwanego rabacją. W dwa lata po niej w Galicji uwłaszczone chłopów, czyli nadano im na własność posiadaną przez nich ziemię. Zniesiono też powinności pańszczyźniane.

fol. W. Klecka, Muzeum Okręgowe w Tarnowie